

Dervişler, Fakihler, Gaziler Erken Osmanlı Döneminde Dinî Zümreler (1300-1400)

Haşim Şahin

İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2020, 339 Sayfa, ISBN: 978-975-08-4692-2

Muhammed ÇORT*

Kitabın yazarı Haşim Şahin Lisans öğrenimi Eskişehir’de okumuştur. Daha sonra Sakarya Üniversitesinde yüksek lisansını tamamlamış, doktorasını ise Marmara Üniversitesinde tamamlamıştır. 2018’de Profesör olan Haşim Şahin günümüzde halen Sakarya Üniversitesi’nde Tarih Bölümünde ders vermektedir. Ayrıca 2017-2019 Yılları arasında okulumuz Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesinde de eğitim vermiştir. Kendisi Türkiye’de Orta Çağ alanında özellikle “tasavvuf” alanında birçok esere imza atmış değerli hocalarımızdan bir tanesidir.

Yazarı kısaca tanıdıktan sonra kitabın muhtevasını inceleyecek olur isek, kitap üç ana bölümden oluşmakla birlikte, bu bölümlerden ayrı olarak giriş, sonuç ve genel bakış olmak üzere toplam altı bölümden oluşmaktadır. Bunlardan önce ise kitabın önsöz bölümünde yazar kitabı yazarken kullandığı kaynakları ve kitabı yazdığı süre boyunca karşılaştığı zorluklara değindikten sonra kitapta emeği geçenlere teşekkür edip kitabın ana konusu olan “Osmanlı’nın kuruluşundaki dini zümrelerden” önce yani daha devlet kurulmadan genel olarak Selçuklu dönemi dinî zümrelerden bahsetmiştir lakin burada değinmeden geçemeyeceğimiz yer ise ilk önce tarikatların nasıl ortaya çıktığı bölümüdür. Çünkü günümüzde tekke, tasavvuf gibi düşüncelere karşı olan insanların söylemiş olduğu “Peygamber döneminde tasavvuf mu vardı” gibi soruların cevabı bu bölümde verilmektedir. İslamiyet’in ilk dönemlerinde “tasavvuf” kavramı yerine kullanılan kavram “zühd” kavramıdır ve kitapta Hazreti

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, muhammedcort60@gmail.com

Peygamber (S.a.v) dönemi zühd mutasavvıflarına tek tek yer verilmiştir. Bunların başında ise Veysel Karani Hazretleri, Hasan Basri Hazretleri gibi büyük mutasavvıflar vardır. Böylelikle kitapta tasavvufun aslında İslam'ın ilk dönemlerinden beri var olduğu değinilmek istenmiştir.

Daha sonra ise zühd dönemi olarak anlatılan dönemde ortaya çıkan önemli tarikatları incelenip onuncu yüzyıl Selçuklu dönemine gelip günümüz için önemli bir konu olan Türklerin nasıl Müslüman olduğuna değinilmiştir. Bu bölümde dikkat çeken en önemli husus Türklerin Müslümanlığı kabul etmesindeki en önemli etkenlerden birisinin tasavvuf olduğu yorumunu çıkarabiliriz. Bunu şuradan anlayabiliriz; Türkler İslamiyet'i kabul etmeden önce Gök-Tanrı inancına mensup oldukları için ve bu inanç içerisinde Şamanizm'in büyük bir etkisi görülmektedir. Türkler Müslüman olduktan sonra İslami ritüellere göçebe hayatlarından dolayı tam anlamıyla adapte olamamışlar ve eski inançlarında hayatlarının bir parçası olan bu eksikliği tasavvuf ile kapatmışlardır. Bu yüzden tasavvufun Türkler için önemli bir yer tutar. Bu bölümde daha sonra Osmanlı kurulmadan önceki dönemde yaşamış Türk mutasavvıflarından bahsedilir, kısa kısa onların hayatları hakkında bilgiler verilmiştir, bunların isimlerinden birkaçını verecek olursak “Yunus Emre Hazretleri, Hazreti Mevlâna, Ahmet Gazali, Yusuf Hemedanî vs. gibi büyük Türk mutasavvıflarının kurdukları yollar ve hayatları hakkında bilgiler verilmiştir.

Daha sonra ise kitabın isminde de geçtiği gibi 14. yüzyıl dönemi anlatılmaya başlanmıştır. Kitabımızın üç ana bölümünde konular Osman Gazi, Orhan Gazi, I. Murat ve Yıldırım Bayezid devri olarak sırayla anlatılmıştır. Yani ilk bölümde dini zümrelerin Osmanlı siyasi hayatına etkileri yukarıda saydığımız padişah sırasıyla anlatılırken, ikinci bölümde yine sırayla padişahların dini yaşantıları hakkında bilgiler verilmiştir. Olayların böyle kronolojik olarak anlatılması kitabın anlam bütünlüğü bozmamış ve okuyucu kitabı okurken anlamakta zorluk çekmemektedir. Şimdi bu bölümleri biraz açacak olursak ilk bölümde Osman Gazi döneminden başlayıp 14. yüzyılın sonuna kadar yaşamış dervişler hakkında yine kısa kısa bilgiler verilmiştir. Lakin bu bölüm diğer bölümlerden biraz daha detaylı ve önemli bilgiler içermektedir. Çünkü bu bölümde Osmanlı Devleti'nin kuruluşu esnasında dervişlerin ve tasavvuf yollarının öneminden bahsedilmektedir. Özellikle Vefâiyye Tarikatı ve bu tarikatın Şeyhlerinden biri olan Şeyh Edebalı. Bu konu hakkında bu büyük sufileri önemli kılan husus ise, ilk olarak günümüzde genel anlamıyla bir devletin kuruluşundan bahsederken sadece “şu tarihte, şu kişi tarafından kuruldu” olarak yazarız ve biraz basite indirgeriz. Bunun arkasındaki detayları pek incelemeyiz. Eğer Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki detayları incelersek işte Şeyh Edebalı kuşkusuz ilk sırayı alacak kişidir. İkincisi ise Türkler devlet kurdukları zaman, devletlerine bir kutsallık atfeder (hepimizin bildiği Osman Gazi rüyası gibi) burada da bu kutsallık Şeyh Edebalı üzerinden anlatılmıştır. Kitabın bu bölümünde Şeyh Edebalı'nın neden kuruluş dönemi isimleri içerisinde en ön planda olduğu dini ve siyasi olarak çok detaylı ve açıklayıcı bir şekilde anlatılmıştır. Daha sonra yine kuruluş dönemi içerisinde ve onu takip eden yıllar içerisinde yaşamış büyük Türk dervişleri, fakihleri ve gazileri hayatlarına kısa kısa değinilmiştir ve ayrıca bu zümrelerin yine Osmanlı dönemi kuruluşuna yaptıkları etkiler ve yararlar anlatılmıştır. Bunlardan birkaçına örnek verecek olur isek, ilk olarak Fakihler arasındaki en önemli kişi “Dursun Fakir'dir.” Kendisi Osman Gazi'nin bacanağıdır ve Osmanlı Devleti'nin ilk bağımsızlık hutbesini Osman Gazi adına okumuştur, işte kendisine

böyle önemli bir görev verildiği için devlet ve halk tarafından sahip olduğu konum görülmektedir. Ayrıca kendisi Osmanlı Devleti'nin ilk kadısıdır, işte Şeyh Edebali'nin devletin kuruluşundaki önemini bir kez daha görüyoruz. Bu konu hakkında son olarak kitapta açıkça belirtilmese de okuyucuların çok rahat olarak çıkarabileceği bir anlam olarak Şeyh Edebali'nin kızlarını böyle önemli isimlerle evlendirmesi tesadüf olamaz. Kitapta Şeyh Edebali'nin kuruluş dönemindeki etkisi güzel bir şekilde anlatıldıktan sonra dervişler içinden bir isime değinecek olursak bu isim Yıldırım Bayezid döneminin en önemli şahsiyetlerinden biri olan Emir Sultan'dır. Kendisi Yıldırım Bayezid'in damadı olup tasavvufi ilimlerde büyük bir ilme sahip olduğundan halk tarafından da çok sevilen bir şahsiyet olduğu dile getirilmiş ama kitapta onun en büyük özelliğinin hükümdar damadı olduğu için tasavvuf ricali ile hükümet arasında bir köprü görevi kurduğu dile getirilmiştir. Bu bölüm hakkında en son olarak ise değinilen iki konudan birincisi Osmanlı'nın kuruluşunda önemli rol oynayan müderrisler ve ilk medrese olan İznik Medresesi hakkında bilgiler verilmiş ve daha sonra Kuruluş dönemi gaza anlayışı ve ilk gazilerimizin hayatları hakkında bilgiler verilip bu bölüm bitirilmiştir.

Bundan sonraki bölümde yani ikinci bölümde ise ilk Osmanlı Padişahlarının dini yaşantıları, hangi tarikata bağlı oldukları ve bu ilişkilerin nasıl başladığı hakkında bilgiler verilerek başlanmıştır. Burada yine Padişahların ilişkileri ilk bölümden farklı olarak Ertuğrul Gazi ile başlanmış yine kronolojik sıralama ile Yıldırım Bayezid dönemine kadar incelenmiştir. Padişahların fakihler, dervişler ile olan ilişkisi incelenirken dini zümrelerle olan ilişkileri de incelenmiştir. Aslında birinci bölümde bu şahsiyetlerin hayatları biraz daha detaylı anlatıldığı için bu bölüm biraz pekiştirme mayetindedir. Lakin bu bölümün sonunda farklı olarak ise Osmanlı sosyal hayatı içerisinde önemli bir yer tutan vakıflar hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler sırasıyla önce padişahların yaptırdığı yapılar ve daha sonra ise hanedan kadınlarının yaptırdıkları olmak üzere iki parça halinde incelenmiştir. Burada dikkati çeken husus ise kaynağını çok güzel belirterek Osman Gazi ve oğullarının yaptırmış olduğu ilk on vakıf isimleri verilmiştir ve bu vakıflar genel olarak köylerde kurulmuştur. Burada padişahlardan farklı olarak bir şehzadeye de yer verilmiştir. Bu kişi Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'dır. Kendisine yer verilmesinin sebebi ise hayır işlerine çok düşkün olduğu ve anılan dönemde birçok zümreye, şeyhe ve fakihe ihsanlar verdiğini yazmış ve ona ayrı bir parantez açılmıştır ve bu bölüm daha sonra Hanedan kadınlarının özellikle padişah eşlerinin kuruluş döneminde yaptırmış olduğu vakıflar hakkında bilgiler verilerek bu bölüm bitirilmiştir.

Üçüncü bölüm ise kitabın en kısa bölümü olmakla beraber bu bölümde biraz siyasi hayatın dışına çıkılarak dini zümrelerin sosyal ve kültürel hayattaki faaliyetleri güzel bir şekilde ele alınmıştır. İlk olarak bu zümrelerin bıraktığı eserler ve eğitim hayatları hakkında bilgiler verilerek fakihlerin ve dervişlerin eserleri incelenmiştir. Diğer taraftan ise bu bölümde en çok yer tutan konu iskân meselesidir. Özellikle Bursa'nın fethinden sonra Orhan Gazinin, Bursa çevresinde Turgut Alp, Geyikli Baba vs. gibi isimlere Uludağ çevresinde yerler vererek buradaki Türk nüfusunu arttırmak ve Türkleri buralara yerleştirerek burada kalıcılık esas alınmıştır. Bu bölümün en sonunda ise bu dini zümrelerin yaptırmış olduğu tekkeler, camiiler ve daha nice mimari yapılar hakkında bilgi verildikten sonra sonuç bölümü ile kitap bitirilmiştir.

Sonuç olarak bu kitap özellikle Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna etki dini zümreleri ve Osmanlı sufilîği hakkında detaylı bilgiler içermektedir. Tarihe, özellikle tasavvuf tarihine ilgi duyan her tarihçinin bu kitabı okuması elzemdir. Çünkü kitapta sufilerin devlet içerisinde hem siyasi hem de dini faaliyetleri ve ayrıca bu sufilerin iktidar ile ilişkilerine değiniyor. Kendi fikrim olarak ise bu saydıklarımın daha önemlisi olarak gördüğüm bu kitap Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda bu mezkûr zümrelerin kuruluşdaki rollerini ele almasını aslında bu zümreler içerisinde de Vefâiyye tarikatının üstlendiği rolü kitabın ana konusu olarak görmekteyim.